

zakup, ne bi li osigurali čistu zaradu, i to posebno u manje naseljenim krajevima, dakle djelomično ipak slijedeći zapadni princip. Bush, dakle, često i uviđa cijeli niz fenomena na Istoku koji 'odstupaju' od sheme, ali ipak ne nudi zadovoljavajuću interpretaciju.

Kao specifičan oblik kmetstva Bush razmatra i situaciju u Ruskom Carstvu. Iako je kmetstvo i tu institucionalizirano ukidanjem seljenja, doduše znatno kasnije nego u Srednjoj Europi, specifičnost je u tome što je kmetstvo personalno, ali je zemlja kmetska, što povlači za sobom činjenicu da su kmetovi eksploatirani za novac, a ne za rad. Ta situacija mijenja se tek krajem 18. stoljeća s povećanjem alodija. Nadalje, u Rusiji dugo opstaju nasljedni robovi, a zemlja najčešće pripada seoskoj općini i dodjeljivana je ovisno o potrebama obitelji. Tu je još i veliki broj carskih, odnosno državnih seljaka koji ne pripadaju feudalcu. U doba Katarine Velike, koja uzima velike površine crkvene zemlje, njihov udio raste na 50% ukupne populacije. Dalje, najviše ruskih kmetova živi na velikim posjedima u odsutnosti svojega gospodara, a sporove rješava seosko vijeće koje se sastoji od kućnih starješina. Feudalac nameće obveze, ali ih na pojedine kmetove raspodjeljuje seoska općina. Sve u svemu, rusko kmetstvo stvara dojam o mnogo manjoj represivnosti.

Osim kmetstva, Bush istražuje i islamsko ropstvo. Sam koncept islamskog ropstva dvojben je i različito tumačen u stručnoj literaturi. Bush ga shvaća kao sustav osobne neslobode u pravnom smislu, koji pogađa sve društvene slojeve. To je sustav u kojemu su *a priori* svi podanici sultana zapravo njegovi robovi, mada taj pojam ne treba shvaćati u europskom smislu. Kako je cijela ta problematika vrlo daleko od one koju prikazujem, ne bih se dalje upuštala u taj fenomen.

Dakle, iako se u načelu može uputiti niz primjedbi Bushevim izvođenjima, ostaje neprijepornom činjenica da je ovim pokušajem sinteze osiguran komparativan uvid u niz činjenica i procesa ustroja i razvoja kmetstva u Europi. Bush daje pregled niza pravnih akata kojima se uređuje odnos gospodara i podanika, posebno u istočnoeuropskim zemljama. U ovom dijelu knjige ponajviše dolaze do izražaja i njegova specifična znanja o funkcioniranju europskog plemstva koja dodatno obogaćuju argumentaciju. Nadalje, kmetstvo se stavlja u odnos s drugim oblicima podložnosti čija masovnost, ali i okrutnost, nužno relativiziraju represivnost s kojom se kmetstvo obično doživljava.

Knjiga, dakle, iz specifičnoga kuta gledanja, pruža uvid u razvoj modernih ekonomija koje redom počivaju na surovoj eksploataciji golemog broja podložnika bilo u smislu kratkoročnog ili dugoročnog ropstva i kmetstva te drugih spomenutih oblika eksploatacije. Bush na konkretnim primjerima razmatra koliko je svaki od ovih oblika podložnosti ekonomski iskoristiv, na koji način podložnici mogu izbjeći posao i s kojim problemima se suočavaju vlasnici odnosno poduzetnici, tražeći primjeren oblik iskorištavanja radne snage. Drugim riječima, analizira se odnos ponude i potražnje na globalnom tržištu radne snage u ranom novom vijeku, gdje su dijelom voljno, a dijelom nevoljno, milijuni ljudi preseljavani u druge dijelove svijeta kako bi prodali ili besplatno ustupili svoj rad. U Busha, iako u emocionalno suzdržanom diskursu, sasvim jasno dolazi do izražaja implicitna kritika navodnog progresa s kojim se u cijelome svijetu doživljava proces modernizacije ekonomija.

Nataša Štefanec

Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, sv. 44, Zadar, 2002., 298 str.

U novom, 44. svesku *Radova Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* za 2002. godinu objavljeni su većinom izvorni znanstveni radovi uz nešto manje stručnih i preglednih radova, te na kraju ocjene i prikazi novijih knjiga, zbornika i časopisa.

U prvom članku "Zabilježbe polarnog svjetla na zagorskim kamicama" (str. 1-8) autor Krešimir Kužić objašnjava značenje četiriju ornamenta s nadgrobnih spomenika iz Zagore datiranih između 1350. i 1463. godine kao vremenske odrednice srednjovjekovnom čovjeku, nastalih pod utjecajem nesvakidašnjeg događaja – polarne svjetlosti.

Oleg Petrović u svom radu "Natpisi otoka Molata (1479.-1899.)" (str. 9-46) prvi sistematski obrađuje dosad otkrivene natpise tog otoka u navedenom razdoblju oslanjajući se najvećim djelom na terensko istraživanje. Natpise je obradio tipološki, prema jeziku i pismu, te govori o njihovom značenju kao povijesnom izvoru. Sve to prikazuje u katalogu natpisa koji je sam uredio.

Rad Marice Čunčić "Odlomak glagoljskog brevijara iz Banja" (str. 47-98) govori o starijem pergamentnom dvolistu ispisanom glagoljicom kojim je bila omotana papirnata *Knjižica krizme* iz Banje s početka 17. stoljeća. To je odlomak kodeksa koji autorica naziva *Banjski odlomak brevijara*. Na temelju paleografske i jezične analize te usporedbe s glagoljskim i latinskim brevijarima autorica datira *Banjski odlomak brevijara* i određuje skriptorij u kojem je nastao. U radu je tekst Banjskog odlomka transliteriran na latinicu nakon čega slijedi latinska paralela. Na kraju se nalazi rječnik svih riječi Banjskog odlomka, paleografska iskaznica i fotografije rukopisa.

U članku "Glagoljska Knjižica krizme iz Banja" (str. 99-108) Marica Čunčić obrađuje glagoljski rukopis s popisom krizmanika u Banju iz 1607. i 1612. godine koji se čuva u Arheološkom muzeju u Splitu. Knjižica krizme je obrađena paleografski i lingvistički, tekst je transliteriran, a na kraju se nalazi rječnik svih riječi.

U radu "Hrvati u mletačkim katastrima (XVII.-XVIII. st.)" (str. 109-164) Lovorka Čoralčić istražuje mjesta useljavanja, stanovanja, života i djelovanja hrvatskih useljenika u Veneciji kao bitan dio cjelokupnog proučavanja povijesti hrvatske nacionalne skupine u Mlecima. Usporednom analizom mletačkih katastarskih pregleda iz 1661., 1712., i 1740. godine i oporuka iz Državnog arhiva u Veneciji za to razdoblje autorica prikazuje kretanje broja Hrvata u pojedinim župama predjela Castello, njihovu spolnu strukturu, zavičajno podrijetlo i zanimanja.

Šime Peričić u radu "Prinos poznavanju pomorske trgovine Splita u XIX. stoljeću" (str. 165-186) pobliže prikazuje udio Splita u pomorskoj trgovini Dalmacije tijekom XIX. stoljeća. Taj problem je do sad obrađen tek djelomično pa ga stoga autor upotpunjuje novim spoznajama, temeljenima na izvornim podacima. U radu autor iznosi neke nove brojčane i verbalne podatke o robnom i lučkom prometu Splita tokom XIX. stoljeća koji ističu pomorsko-trgovačko značenje tadašnjeg Splita, osobito u drugoj polovini toga stoljeća.

U radu "Zadarsko novinarstvo prema Istri i Rijeci pred Prvi svjetski rat" (str. 187-206) Ante Bralić prikazuje pisanje zadarskih polutjednika (*Narodnog lista*, *Hrvatske Krune*, *Smotre dalmatinske i Il Dalmata*) i tjednika (*Risorgimento*) o događajima u Istri i Rijeci pred Prvi svjetski rat. Zbog balkanskih ratova u susjedstvu i uvođenju komesarijata u Banskoj Hrvatskoj zadarsko novinarstvo zaostajalo je u praćenju događaja u Istri i Rijeci. Autor zaključuje da presudan utjecaj na pisanje o pojedinoj temi ima politička i nacionalna usmjerenost pojedinog lista. Kako i u Zadru tada vlada netrpeljivost Hrvata i Talijana to uvelike utječe na praćenje istovrsnih međunacionalnih sukoba u Istri i Rijeci.

U stručnom radu "Dioklecijanov mauzolej između dvaju svjetskih ratova" (str. 207-242) Stanko Piplović piše o promjenama koje su se dogodile na Dioklecijanovu mauzoleju u Splitu između dva svjetska rata. Rad temelji na analizi spisa Konzervatorskog ureda u Splitu. Autor detaljno opisuje preuređenje mauzoleja kao i njegove neposredne okolice u koju je ta građevina fizički uklopljena. Radovi su obavljeni tako da se sačuva u određenoj mjeri srednjovjekovni ambijent. Ipak nije napravljeno sve kako je planirano što zbog rata što zbog nedostatka sredstava.

Tonći Šitin u posljednjem znanstvenom prilogu "Kongres javnih radnika u Zagrebu 1922. i njegovi odjeci u Dalmaciji" (str. 243-266) prikazuje previranja u građanskim strankama monarhističke Jugoslavije u drugoj polovini 1922. godine usredotočujući pažnju na pokret "javnih radnika" te njegovo odjeke na mogući dogovor suprostavljenih političkih grupacija. Autor posebno ističe odjeke političke krize u Dalmaciji i, radi njenog prevladavanja, angažiranje istaknutih političara i intelektualaca.

Na kraju ovog sveska *Radova Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* nalaze se brojne ocjene i prikazi (str. 267-294) novijih studija, monografija, zbornika, knjiga i časopisa iz hrvatske historiografije.

Natko Martinić Jerčić

Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, sv. 40, Zagreb-Dubrovnik, 2002., 311 str.

Bogata izdavačka djelatnost Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku donijela je još jedan broj *Analisa*. Ovaj svezak podijeljen je na dvije cjeline. Prva cjelina sadržava nova znanstvena istraživanja koja se većinom odnose na povijest Dubrovnika i dubrovačke okolice, ali objavljeni su i radovi iz hrvatske povijesti. Druga cjelina donosi ocjene i prikaze novih stručnih publikacija.

Antun Ničetić u radu "Galije trireme i bireme bile su tijekom više stoljeća ratni brodovi Dubrovnika" (9-56) donosi nova saznanja o pomorskoj povijesti Dubrovnika. Autor pomiće godinu osnivanja dubrovačkog arsenala u 8. st. naglašavajući višestoljetni primat Dubrovnika u gradnji brodova posebno galija trirema i birema. Analiziraju se njihove maritivne karakteristike, opremljenost naoružanjem, broj posade kao i učinkovitost obrane Dubrovačke Republike kroz dugi niz stoljeća njihove uporabe u sastavu dubrovačke ratne i trgovačke mornarice.

"Tužba, osveta, nagodba: modeli reagiranja na zločin u srednjovjekovnom Dubrovniku" (57-104) članak je Nelle Lonze. Na temelju sudske građe 13.-15. st. autorica iznosi nekoliko tipova kaznenog postupka u srednjovjekovnom Dubrovniku s posebnim osvrtom na inkvizicijsko djelovanje i akuzacijske postupke dubrovačkog suda. Kao izvansudski postupci analiziraju se učestalost osvete i nagodbe između optuženih stranaka. Iako rezultati istraživanja pokazuju veliki broj neriješenih slučajeva oni su putem navedenih izvansudskih mehanizama uspješno rješavani.

Skupina istraživača Polona Dremelj, Andrej Mrvar i Vladimir Batagelj u radu "Analiza rodoslova dubrovačkog vlasteoskog kruga pomoću programa Pajek" (105-126) nastojala je ukazati na srodničke veze između bračnih partnera unutar najvećih i najutjecajnijih rodova Dubrovačke Republike te brojčane pokazatelje međusobno sklopljenih brakova. Kao predložak za istraživanje uzet je popis vlasteoskih rodova koje je izradila Irmgard Mahnken 1960. g. za razdoblje od 12.-16. st. Rezultati su pokazali da je najbliža srodnička veza bila ona između unuka i unuke nekog pojedinca tj. između prvih rođaka, a razlog ženidbe u prvom redu jest očuvanje vlasteoskog roda i pripadnost plemićkom krugu.

Tema Ante Šoljića "O ranoj renesansi u Dubrovniku" (127-146) daje bolji uvid na uvjete koji su potakli renesansna gibanja u Dubrovniku s posebnim osvrtom na razdoblje od 1433. do 1443. g. Autor spominje glavne graditeljske pothvate toga vremena u Dubrovniku, gradnju Kneževa Dvora i gradskog vodovoda tj. česme te trag talijanskog majstora Ciriaca de Pizzecollis iz Ankone koji piše natpis za Onofrijevu česmu. Otkriva nastanak teksta, njegov smisao i pogrešku nastalu kod prijepisa na kamen česme.

"*Huius... est omnis reipublicae potestas*: sudjelovanje vlasteoskih rodova u vlasti (1440-1640)" (147-168) članak je Zdenka Zlatara. Proučavajući udio vlasti pojedinih vlasteoskih rodova samo u